

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.062>

УДК 339.96

JEL: F15

Л.Л. КІСТЕРСЬКИЙ, д-р екон. наук, проф.,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, 21027, Вінниця, Україна
Директор Інституту міжнародного ділового співробітництва
вул. Лютеранська, 21/12, оф. 25, 01024, Київ, Україна
e-mail: l.kistersky@iprgroup.info
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5993-763X>

ОСВІТНІ ВИКЛИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РИНКУ

Викладено роль освіти в суспільстві в широкому соціально-економічному контексті. Проаналізовано сучасний стан вищої освіти в Україні, показано її слабкий взаємозв'язок з наукою в умовах кризи в суспільстві. Розглянуто основні вади університетського освітнього процесу та їх негативні наслідки для науки, економіки й суспільства в цілому. На прикладі успішних країн з ринковою демократією висвітлено важливу роль заснованої на високих морально-етичних принципах освіти для подолання корупції і досягнення сталого розвитку. Запропоновано нагальні кроки для реформування системи вищої освіти в Україні з особливим акцентом на якісну підготовку фахівців у галузі міжнародних економічних відносин для прискорення євроінтеграційного процесу.

Ключові слова: освіта; наука; корупція; система цінностей; міжнародні економічні відносини; євроінтеграція; практичні навички; англійська мова; бюрократія; ліцензування; акредитація.

Накопичений за багато років власний досвід викладацької та дослідницької роботи в провідних університетах світу і міжнародних організаціях, у тому числі понад 10 років безпосередньо в країнах Заходу (зокрема, Конфе-

Ц и т у в а н н я: Кістерський, Л. (2024). Освітні виклики європейського ринку. *Економіка України*. 67. 2(747). 62-82. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.02.062>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ренції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), Швейцарія; Браунському університеті (Brown University) і Стенфордському університеті (Stanford University), США; Вищій школі бізнесу — Національному університеті Луїса (Wyższa Szkoła Biznesu — National-Louis University), Польща), а також в українських та інших іноземних університетах дозволяє зробити висновок, що в Україні досить своєрідно впроваджуються сучасні методи передачі знань від викладача до студента. І справа не тільки і не стільки у викладачах і студентах, скільки в самій організаційній системі вищої освіти в Україні, яка надто бюрократизована, спирається на необґрунтовані формальні індикатори в оцінюванні результатів навчального процесу.

Важливість освіти в суспільстві беззаперечно визнавалася в усі часи, і роль якісної освіти посідає чільне місце в основних філософських і релігійних течіях. Як приклад варто послатися на філософію Конфуція, який вважав, що систематичне здобуття знань для досягнення високого рівня життя — загально визнана мета освіти, і відзначав необхідність постійної зацікавленості вчених у поповненні знань. «Наприклад, — підсумовував він, — професора-дослідника, який втрачає інтелектуальний інтерес до знань і не проводить ніяких досліджень, не слід називати професором» (Zhang, 2000, р. 60). Надзвичайно важливо, щоб сучасна освіта прищеплювала учням ідеали Конфуціанського вчення і, особливо, ціннісний підхід.

Західні дослідники вже давно зрозуміли важливість досвіду Конфуціанства і високотехнологічного розвитку Південно-Східної Азії не тільки для цього регіону, але і для будь-якої розвинутої країни чи країни, що стала на шлях євроінтеграційного розвитку¹. Українські науковці також дедалі частіше звертають увагу на можливості ефективного використання позитивного досвіду розвитку Конфуціанського регіону для реформування і економічного розвитку України (Кіндзерський, 2021; Сіденко, 2022; Kistersky, Marmazov, Piliaiev, 2021, № 9).

Зокрема, монографія українських науковців (Kistersky, Marmazov, Piliaiev, 2021) була презентована Послу Республіки Корея в Україні Кім Хьонг Те перед його лекцією в Інституті економіки та прогнозування НАН України. Пан посол звернув увагу на практичну важливість інклюзивної освіти для розвитку країни і підкреслив, що видатки на освіту є однією із найважливіших статей бюджету Республіки Корея, які перевищують навіть видатки на оборону².

¹ У монографії (Kistersky, Marmazov, Piliaiev, 2021), крім іншого, міститься аналіз основних праць провідних західних та інших дослідників цієї теми і посилання на їхні наукові доробки. Однією з основних складових цього досвіду називається освіта (див. (Pawlowski, 2022)).

² З лекції посла Республіки Корея в Україні пана Кім Хьонг Те «Досвід розвитку Республіки Корея та його користь для України», прочитаної 2 березня 2023 року в Державній Установі «Інститут економіки та прогнозування НАН України» для співробітників Інституту (*Економіка України*. 2023. 66. 3(736). 91-99. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=613).

Окремо варто виділити нещодавню фундаментальну статтю провідного вітчизняного дослідника цієї теми І.С. Піляєва, який доводить важливість східноазійського досвіду ціннісної мотивації праці саме для посттоталітарних транзитивних країн, передусім України (Піляєв, 2023).

Добре відомо, що християнство як панівна в багатьох високорозвинутих країнах (і в Україні) релігія містить прямі настанови стосовно важливості науки і освіти, які є дуже актуальними для будь-яких часу і рівня технологічного розвитку. Багато положень Біблії також базуються на правилах Конфуція. Важливість Біблійних положень для побудови і розвитку ринкової демократії в Україні серед українських дослідників уперше була обґрунтована в праці О. Плотнікова, який вважає, що «...ринкові основи сприйняття економіки закладені у її духовному розумінні, що повною мірою походить від Біблії» (Плотников, 1993, с. 3).

Для розуміння ставлення головної книги християнства до освіти варто навести лише один приклад. Царю Соломону, який славився своєю мудрістю, у сні з'явився Бог і обіцяв виконати будь-яке його бажання, і Соломон попросив його: «Дай же Своєму рабові серце розумне, щоб судити народ твій, щоб розрізняти добре від злого, бо хто потрапити керувати цим великим народом Твоїм?». У відповідь на те, що Соломон не просив для себе нічого, а лише розуму й мудрості, Бог нагородив його цими якостями, а решта, як то кажуть, стало наслідком високих якостей правителя (докладніше див. (Kistersky, 2020)).

У Біблії багато написано про важливість освіти для процвітання держави. Говорячи сучасною мовою, Біблія рекомендує керівникам країни не жаліти ресурсів на науку й освіту, що приносить країні процвітання і благополуччя, а на тих, хто не підтримує науку і освіту, чекає деградація³. Таким чином, з точки зору освітньої ролі культурології доцільно обмежитися коротким дискурсом Конфуціанства і Біблії для подальшого обґрунтування шляхів виходу вищої освіти України на європейський рівень.

Отже, **мета статті** — проаналізувати організаційну систему вищої освіти в Україні порівняно з кращими світовими стандартами, окреслити набір дій для поліпшення якості випускників і підвищення авторитету університетського диплому.

Особливу увагу приділено підготовці фахівців у галузі міжнародних економічних відносин (МЕВ), оскільки, з досвіду країн Центральної Європи, саме на них вирішальної мірою покладається практична реалізація політики країни з інтеграції у Європейський Союз.

Сьогодні ми маємо безліч нерозв'язаних проблем у системі університетської освіти і науки, які тільки загострюватимуться, якщо наукова спільнота країни не ініціюватиме реальних реформістських кроків у бік реалізації цієї важливої складової економічного відновлення й розвитку. Безумовно, справа ускладнюється тим, що існують певні групи інте-

---

³ Біблія, або Книги Святого Писма Старого й Нового Заповіту. Пер. І. Огієнка. Київ, Лібре, 2007, Пр. 13:18.

ресів або байдуже ставлення, оскільки всі попередні зусилля науковців, депутатів і навіть прем'єр-міністра розчинялися в надрах Міністерства освіти і науки України (МОН).

Свого часу академіки НАН України В. Геєць і А. Гриценко започаткували дискусію з визначення шляхів виходу з економічної кризи (Геєць, Гриценко, 2013). Основою для наукового обговорення стала монографія Нобелівського лауреата з економіки 2008 р. П. Кругмана (Krugman, 2012), у якій він проводить думку, що подоланню проблем у економіці здебільшого перешкоджають такі два фактори — відсутність інтелектуальної ясності й політичної волі лідерів. Те саме можна сказати і про стан справ в університетській освіті України — усі професіонали розуміють необхідність реформ, але згадані П. Кругманом фактори переважають здоровий глузд нагальних перетворень.

НАУКА І ОСВІТА В УКРАЇНІ

Згідно з наявними даними уряду, в Україні неухильно падає престиж наукової праці. Молодь неохоче йде в науку, де найпопулярнішою віковою категорією стали вчені пенсійного віку. Диспропорції у оплаті праці свідчать про катастрофічну недооцінку в Україні значення науки для розвитку країни. Українські вчені, особливо молоді дослідники, наразі мають обмежені можливості й загалом незадовільні умови для професійної реалізації, у них практично немає мотивації залишатися в науці. Наприклад, з 2010 р. кількість дослідників в Україні скоротилася майже втричі: з 133,7 тис. до 51,1 тис. у 2019 р.⁴

Так само несприятливою сьогодні є ситуація в галузі університетської освіти. До рейтингу найкращих університетів світу, опублікованого авторитетним порталом QS World University Rankings у 2023 р.⁵, потрапили 11 українських закладів вищої освіти (ЗВО); причому кращий — Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна — опинився в середині шостої сотні, а Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» зайняли місця наприкінці сьомої сотні; у першій половині восьмої сотні розташувався Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; до першої тисячі найкращих університетів світу потрапили Національний університет «Львівська політехніка» і Сумський державний університет. Ще п'ять українських ЗВО опинилися в другій тисячі.

На жаль, у країні втрачено зв'язок між університетським дипломом і реальною якістю освіти, професіоналізмом випускників навчальних за-

⁴ Реформа освіти та науки. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (дата звернення: 15.09.2023).

⁵ QS World University Rankings 2023. URL: <https://www.topuniversities.com/world-university-rankings/2023> (дата звернення: 16.09.2023).

кладів усіх типів, що підриває на ринку праці довіру до системи підготовки вузівських кадрів. Імітація, особливо малими приватними університетами, навчального процесу і купівля дипломів стали поширеною практикою, що призвело до подальшого знецінення володарів вищої освіти на ринку праці України.

Подібні проблеми має і наука. Перш за все, ідеться про здобувачів наукових ступенів і звань у галузі науки й освіти, що не мають прямого відношення до цієї галузі. Наприклад, в Україні серед державних службовців високого рівня і політиків модно і престижно мати наукові ступені й вчені звання в галузі суспільних дисциплін, таких як економіка, право, політологія, державне управління, тобто там, де немає об'єктивних кількісних індикаторів. Нові володарі наукових ступенів і звань часто з'являються несподівано для наукової спільноти, а іноді їхні імена стають відомими абсолютно випадково через декілька років; інколи завдяки потужному адміністративному ресурсу деякі з них навіть досягають членства в НАН України.

У країнах з одноступеневою системою, наприклад, для здобуття ступеня PhD (Doctor of Philosophy), претендент витрачає щонайменше п'ять-шість років наполегливої праці. У такі строки, звичайно, вкладаються ті, хто професійно займаються науковою діяльністю. До того ж багаторічна праця, витрачена на підготовку дисертації, з різних причин не завжди дає бажаний результат, і є реальний ризик втратити багато часу, оскільки написання і захист дисертації є досить трудомістким, складним і специфічним процесом. Загальновідомо, що в Україні на написання і захист кандидатської дисертації у середньому потрібно три-чотири роки наполегливої праці, а докторської — принаймні удвічі більше, отже, у високопосадовців і політиків через обсяг і складність завдань, які вони покликані вирішувати на своїх посадах, не повинно бути ані часу, ані сил на наукову роботу.

У країнах розвинутої демократії захист дисертації урядовим чиновником чи депутатом автоматично призводить до публічного скандалу, відставки і завершення політичної кар'єри, оскільки всім зрозуміло, що державний службовець або безвідповідально ставився до своїх обов'язків і не виконував роботу належним чином, або не писав дисертацію самостійно, або й те, й інше. У будь-якому разі в розвинутих країнах західної демократії, до якої ми прагнемо, таке «поєднання обов'язків» з іншими справами важко уявити навіть теоретично.

Таким чином, для сучасної України характерним є трансформаційний парадокс: якщо до 80 % української молоді прагне здобути вищу освіту, то наукові знання — одиниці. Вища освіта, на жаль, поки що розглядається, насамперед, як статусна формальна ознака для отримання посади, яка не пов'язана з важкою працею і не вимагає глибоких знань і високопрофесійних навичок. На відміну від протестантської чи Конфуціанської трудової етики, де однаково престижною вважається і праця вченого, яка потребує високої інтелектуальної творчої енергії, і сумлін-

на робота працівника, яка вимагає особливої майстерності й фізичних зусиль, у нас поки що праця простого робітника явно недооцінюється, вважається неprestижною, оскільки не приносить значних доходів.

ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Свого часу МОН України запропонувало за незрозумілими, на мою думку, критеріями дві наукометричні бази даних — Scopus і Web of Science (WoS) — для нібито прискорення інтеграції української науки у світовий науковий простір і підвищення рейтингів українських дослідників й університетів, а Кабінет Міністрів України своєю постановою затвердив основні положення пропозиції МОН⁶. Ще на стадії обговорення цієї пропозиції наукова громадськість України не залишила каменю на камені від новації міністерства. Газета Верховної Ради України опублікувала статтю «Scopus замість науки: чи потрібен він Україні?», яку підписала велика група вчених з різних галузей науки. Науковці аргументовано довели, що ініціатива МОН не має нічого спільного з європейським шляхом розвитку, а є примітивною корупційною схемою⁷. Аргументи науковців полягали в тому, що вимоги до наукових журналів, які включені до наукометричних баз даних і у яких можна публікувати результати досліджень, є в цілому неприйнятними через свій формальний характер, отже, вони не можуть слугувати інструментом оцінювання результатів досліджень. Існування формальних критеріїв оцінки роботи наукового працівника, одним з яких є визначене місце і кількість публікацій результатів наукових досліджень, підміняє якісну оцінку експертів, сприяє імітації та шахрайству в науці, стимулює корупцію в процесі атестації наукових кадрів.

Подібні дискусії ведуться в багатьох європейських країнах, але жодна не ухвалила рішення, яке б дискримінувало національні дослідження й національну мову. Натомість країни інвестують у інтернаціоналізацію наукової діяльності шляхом підвищення рівня мовної підготовки науковців і міжнародного стажування, що в Україні поки що є сферою індивідуального інтересу вчених.

Міжнародна академічна спільнота також неодноразово висловлювала своє негативне ставлення до пов'язаної з наукометричними базами існуючої системи оцінювання якості наукових публікацій і рівня викладачів університетів. Наявність чи відсутність таких публікацій є недостовірним і формальним показником, який має лише інформаційне значення і не повинен носити нормативного характеру. У спільній заяві з цього приводу

⁶ Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України № 652 від 22.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2018-%D0%BF#Text>

⁷ Scopus замість науки: чи потрібно це Україні? *Голос України*. 2018. 01 чер. URL: <http://www.golos.com.ua/article/303608> (дата звернення: 15.09.2023).

трьох авторитетних зарубіжних академій зазначено, що наявність публікацій у журналах з наукометричних баз даних Scopus чи WoS не можна розглядати як один з основних інструментів оцінювання результатів досліджень. У заяві, серед іншого, ідеться про таке: «Однак багато оцінювальних комітетів і вправ надто покладаються на бібліометричні індекси та інструменти, засновані на індикаторах як мірах ефективності, що призводить до небезпеки поверхневих, надто спрощених і ненадійних методів оцінювання». І далі зазначається, що імпаکت-фактори журналів не слід урахувати при оцінці результатів досліджень. Серед інших міркувань, що містяться в заяві трьох академій, можна виокремити, що оцінка дослідження вимагає рецензування визнаними експертами, які працюють за найвищими етичними нормами стандартів і зосередження на інтелектуальних заслугах і наукових досягненнях. Бібліометричні дані не можна використовувати як «проксі» для експертної оцінки. Важливе значення має добре обґрунтоване судження. Надмірний акцент на таких показниках здатний серйозно зашкодити науковій креативності й оригінальності⁸.

Крім того, низка вимог, які містяться в наукометричних базах даних Scopus і WoS, надзвичайно ускладнює включення до них українських наукових видань. Державна політика у сфері оцінювання результатів наукових досліджень не повинна сприяти згортанню наукової діяльності в країні. Ці вимоги до публікацій підкреслюють вторинність української наукової періодики, знижують її престиж, сприяють відпливу наукового контенту в іноземні видання, що, таким чином, призводить до його втрати для України. Отже, усі ці вимоги не можна визнавати критеріями якісної оцінки результатів досліджень, опублікованих в українській науковій, особливо суспільствознавчій, періодичній пресі. Вимірювання якості досліджень виключно за допомогою наукометричних баз даних узагалі не є практикою міжнародної академічної спільноти.

Сучасна державна політика України у сфері оцінювання результатів наукових досліджень стримує розвиток наукової діяльності в країні. Ці вимоги до публікацій підкреслюють вторинність української наукової періодики, знижують її престиж, сприяють відпливу наукового потенціалу за кордон, оскільки викладачі ЗВО і співробітники наукових установ України вже давно стали одним з найбільш вразливих прошарків суспільства.

Відібрані Міністерством освіти і науки України наукометричні бази даних не можна вважати ні повними, ні репрезентативними, ні відповідними за якісними критеріями. Крім того, акти МОН України не враховують корупційної складової монополії лише двох обраних баз. Уже є багато піратських видань Scopus і WoS, які використовують свої колонки не для наукової комунікації, а лише для заробітку на імітації статті. У цьому плані вражають ціни на публікацію в Scopus і WoS — 800—1000 дол.

⁸ Statement by three national academies (Académie des Sciences, Leopoldina and Royal Society) on good practice in the evaluation of researchers and research programmes. October 27, 2017. URL: <https://www.academie-sciences.fr/pdf/rapport/avis111217.pdf>

за статтю⁹. Об'яви «звертатися до професіоналів» для покупки публікацій у згаданих базах пропонуються абсолютно відкрито, незважаючи на явно аморальний і незаконний характер таких пропозицій. Ці бази також пропонують прямий продаж місць у готових статтях журналів Scopus і WoS. Причому по email пропонують купити або публікацію цілком, або місце в готовій статті, що захищена авторським правом, тоді як у багатьох розвинутих країнах така публікація є безкоштовною. З огляду на доходи наших викладачів і науковців такий бізнес-підхід є свідомим стимулюванням корупції і дискредитацією української науки.

Спротив атестаційній схемі МОН вийшов навіть на вищий політичний рівень країни. У вересні 2018 р. було направлено депутатський запит Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністрові й Міністру освіти і науки України стосовно принципів державної атестації закладів вищої освіти, у якому містилася вимога скасувати схеми, які «суттєво обмежують коло критеріїв визначення ефективності наукової діяльності, суперечать заявленим цілям атестації та є дискримінаційними по відношенню до закладів вищої освіти»¹⁰.

У згаданому Депутатському запиті обґрунтовувалося, що схема веде до безпосередньої дискримінації національних наукових досліджень і знижує вагу національних наукових журналів, що призводить до пригнічення потреби в публікаціях офіційною мовою країни. У свою чергу, це перешкоджає включенню українських наукових періодичних видань до системи атестації, хоча за складом редколегії і колом авторів вони є колективами з високою науковою репутацією. Крім того, схема надає нічим не обґрунтовану перевагу лише одному виду наукової публікації — статті в Scopus або WoS — над такими важливими видами досліджень, як наукові монографії і підручники, навіть написаними англійською мовою і виданими в ЄС, у яких представлено вагомий результат наукових досліджень, на які було витрачено не один рік творчих індивідуальних або колективних зусиль. Таким чином, нині відбувається скорочення публікацій особистих і колективних монографій, що вже спостерігається в щорічних звітах університетських викладачів, яким стало не вигідно проводити фундаментальні дослідження. Але, незважаючи на вимогу Депутатського запиту і листа Голови Верховної Ради виключити дискримінаційні норми щодо принципів державної атестації закладів вищої освіти і науковців, МОН не змінило системи атестації і не тільки не скасувало корупційну схему, а й

⁹ Ми — команда науковців, видавничо-редакторська група, яка займається наданням професійних послуг для науковців різних рівнів. Вам потрібно отримати звання або підвищити рівень вашого наукового бренду, але ви ще не маєте досвіду публікації в Scopus і Web of Science? Заощаджуйте свій час — звертайтеся до професіоналів.

¹⁰ Депутатський Запит до Постанови Кабінету Міністрів України № 652 від 22.08.2018 р. «Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > 6...

поширило її дію на захист дисертацій, наукове керівництво аспірантами, формування спеціалізованих вчених рад тощо.

Не можна сказати, що українські вчені змирилися й припинили боротьбу із, здавалося б, вітряком. Час від часу з'являються статті різного рівня, спрямовані на ліквідацію схеми, але нічого не змінюється, а прямі звернення до міністра освіти з пропозицією про зустріч і досі залишаються без відповіді. Після призначення в березні 2023 р. нового керівника МОН з'явилася надія на позитивні зміни щодо принципів державної атестації науковців і закладів вищої освіти. Дослідники розпочали нову фазу боротьби з корупцією в системі освіти і науки. Хотілося б виокремити гостру публіцистичну й водночас конструктивну статтю В. Хаустова, у якій сформульовано декілька важливих узагальнень і визначень, що досить вдало характеризують наслідки «скопусної» схеми. Зокрема, автором підкреслюється, що монополізація наукового простору України Scopus і WoS стала однією з головних проблем розвитку науки і впливу фінансових ресурсів не відомо до яких кінцевих бенефіціарів і в яких країнах, особливо на тлі хронічного скудного фінансування наукових досліджень в Україні¹¹.

Таким чином, замість розвитку національної наукометричної бази МОН дестимулює публікації у національних наукових виданнях, девальвує репутацію українських авторитетних журналів, складу редколегії і списку авторів, про яких може лише мріяти більшість зарубіжних наукометричних баз. Така ситуація лягає непосильним моральним і фінансовим тягарем на плечі українських науковців, порушує принципи і критерії оцінювання наукової діяльності й атестації наукових кадрів, завдає значної шкоди розвитку науки й культури в Україні. Зрештою, це виклик національній безпеці України в галузі науки і освіти, які давно потребують планомирного зближення й еволюційного реформування. На відміну від розвинутих країн, де в системі старих престижних університетів наука і освіта тісно взаємопов'язані, розвинуто їх фінансову підтримку фірмами та індивідуальними меценатами, в Україні наукові дослідження розпорошено між академічною, галузевою і вузівською складовими. Крім того, і в науці, і в освіті недостатньо використовуються широкі можливості міжнародної наукової співпраці за фінансової підтримки ЄС.

Без додаткових бюджетних витрат сьогодні можна набагато ефективніше використовувати наявні ресурси, інтелектуально й організаційно зблизивши академічну науку з університетом, забезпечивши їх взаємопроникнення, у тому числі й у навчальному процесі. Як свідчить практики, за наявних умов галузеві наукові установи взагалі не приносять ніякої користі. Сьогодні для задоволення наукових, організаційних чи інших аналогічних потреб державних установ можна скористатися такою

---

¹¹ Хаустов В. Скопусна подать. *Дзеркало тижня*. 2023. 02 квіт. URL: <https://zn.ua/ukr/science/skopusna-podat.html> (дата звернення: 16.09.2023).

можливістю, як конкурс проектів на виконання для міністерств чи відомств деяких робіт. У таких конкурсах братимуть участь явно недовантажені академічні й університетські структури, приватні консалтингові фірми тощо. Крім того, доцільно ухвалити законодавчі акти, які стимулюватимуть зв'язки бізнесу з вітчизняною наукою і освітою.

Досить цікаві статистичні узагальнення й професійні оцінки містить дослідження системи організації вищої освіти в сучасній Україні, підготовлене викладачем Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана Є. Ніколаєвим і першою заступницею Міністра освіти і науки України у 2014—2016 рр., депутатом Верховної Ради України І. Совсун. Автори досить критично оцінили все, що відбувалося в освіті й науці за часи незалежності, підкріпивши свої висновки солідними статистичними даними. Щодо трансформаційних кроків МОН за роки незалежності ними було відмічено повну відсутність стратегічного підходу і планування, а проводжувані реформи «були радше реакцією на певні поточні явища та події, подеколи — у режимі «пожежогасіння»» (Ніколаєв, Совсун, 2020, с. 3). Додаткова важливість подібної оцінки діяльності МОН полягає ще й у тому, що це, по суті, самокритична точка зору високопоставленої чиновниці, яка понад два роки була другою особою в міністерстві, але не змогла подолати існуючі реалії «поточних явищ», що погіршували стан науки і вищої освіти в Україні.

Автори дослідження поставили правильний діагноз хронічній хворобі більшості університетів: «Дефіцит кадрів, підготовлених для роботи за нових суспільно-економічних умов, був об'єктивною причиною для зміни структури підготовки в університетах. Водночас, це додатково стимулювалось самими університетами: хронічний брак фінансування змушував масово розширювати набір студентів за суспільно-гуманітарними спеціальностями, котрі користувались попитом та приваблювали багато студентів-контрактників, а при цьому мали порівняно низьку собівартість підготовки» (Ніколаєв, Совсун, 2020, с. 15). Але були й інші ознаки хворобливого стану системи науки і освіти, до якого призвела діяльність самого МОН, і це теж визнають автори дослідження. Так, навчальний процес у країні не виправдано і нелогічно зарегульований, а викладачів надто перевантажено не тільки аудиторними «годинами», а й численними бюрократичними процедурами і звітами (Ніколаєв, Совсун, 2020, с. 25). Серед таких безглузвих бюрократичних процедур варто назвати «Картку проведення самоаналізу відповідності науково-педагогічного працівника Ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності», тобто самооцінку власної відповідності сучасним вимогам педагогічного процесу, яку викладач щороку має надавати сам собі за 20 пунктами. Зазвичай, ця процедура займає багато часу і сторінок, і це робиться на додаток до періодичних звітів.

Є. Ніколаєв та І. Совсун називають ще одну суто бюрократичну норму, яка перетворилася на черговий формальний процес замість реаль-

ного покращення рівня викладання: «Додатково всі викладачі щонайменше раз на п'ять років мають проходити підвищення кваліфікації. Сталих вимог до змісту такого «стажування» немає, тому суттєва частина викладачів підвищує свою кваліфікацію суто на папері».

Серед формальних бюрократичних процедур варто виокремити так звану «політику забезпечення якості вищої освіти», тобто процеси ліцензування й акредитації. Ці процедури викликають найбільше справедливих нарікань від безпосередніх учасників педагогічного процесу, оскільки, на відміну від згаданих звітів і Карток самоаналізу, заповнення яких потребує багато часу або навіть кілька днів, команда викладачів відволікається на заповнення численних акредитаційно-ліцензійних паперів уже на кілька тижнів. Автори дослідження також відмічають «громіздкість і тривалість процедур» вищої освіти в Україні, цілком слушно вважаючи, що ліцензійно-акредитаційна модель забезпечення її якості «більшою мірою виконує функцію контролю, ніж забезпечення якості, вона не сприяє розбудові внутрішніх систем якості всередині ВНЗ» (Ніколаєв, Совсун, 2020, с. 25, 28, 29).

Таким чином, обрана в Україні ще у 1992 р. і кілька разів «модернізована» ліцензійно-акредитаційна модель забезпечення якості вищої освіти була спрямована на «визначення відповідності освітньої діяльності закладу освіти державним вимогам до якості освіти відповідного рівня і надавала право на видачу дипломів державного зразка». Як зазначають автори дослідження, в Україні щороку потрібно акредитувати до 2000 освітніх програм, що, по суті, перетворює цей процес у формальну «акредитаційну фабрику», що ніяк не сприяє досягненню мети — підвищенню якості окремих освітніх програм і вищої освіти в цілому (Ніколаєв, Совсун, 2020, с. 27, 34).

Але практична безглуздість ліцензійно-акредитаційної моделі не обмежується згаданими негативними рисами. До руйнівних наслідків системи акредитації спеціальностей і освітніх програм в Україні в першу чергу можна віднести наявність конкуренції серед університетів і необ'єктивність експертів у оцінці якості програм за певними критеріями. Більше того, через можливі конфлікти інтересів наукова і академічна спільноти всіляко ухиляються від участі в експертизі освітніх програм. До проблем системи треба додати відсутність повного переліку стандартів для всіх спеціальностей і часту зміну їх назв, а постійне оновлення освітніх програм унеможливорює покращення акредитованої програми і доведення її до високоякісної, а деякі програми і спеціальності можуть не відповідати вимогам якості освіти. Формальність вимог, закладених у моделі, стимулює відкриття популярних спеціальностей (наприклад, «міжнародні» й «зовнішні») у непрофільних університетах, що призводить до низької якості підготовки окремих спеціалістів, їх невідповідності сучасним потребам ринку праці.

Посилаючись на «євроінтеграційні вимоги Болонського процесу» і з метою забезпечення якості вищої освіти на європейських засадах, МОН

створило низку бюрократичних структур¹², які за бюджетні кошти покликані дбати про «забезпечення» європейської якості вищої освіти в Україні. Суттєві контрольні функції МОН над університетами начебто було делеговано, але повний контроль над ними зберігся.

Добре відомо, що метою Болонської системи є формування єдиного навчального простору на основі шести базових положень Болонської декларації для зближення й гармонізації систем освіти країн Європи з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. Наразі Болонська система освіти в Україні є досить далекою від своєї суті, а студенти з багатьох причин не можуть вважати себе частиною європейського освітнього простору. Поки що тільки одиниці з найбільш підготовлених, які володіють європейськими мовами, виборюють гранти для навчання в закордонних університетах.

За юридичною формою Болонська декларація має рекомендаційний характер, не містить навіть згадок про Scopus і WoS чи будь-які інші наукометричні системи, тому Україна не повинна сліпо копіювати західні стандарти у сфері освіти, а має ретельно відбирати прийнятні методики, удосконалювати й покращувати свою систему освіти для інтеграції у європейський освітній простір.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Особливе занепокоєння серед зазначених проблем системи вищої освіти щодо освітніх вимог європейського ринку викликає стан підготовки фахівців для сфери міжнародних відносин. Будь-яка суспільно-гуманітарна спеціальність у словосполученні з «міжнародний» завжди була привабливою для молоді при виборі університету. І якщо через бюджетну підтримку МОН якимось регулює ринок відповідних фахівців, яких готують провідні державні університети, де на кафедрах працюють викладачі відповідної кваліфікації, то решта ЗВО просто додають до спеціальності слово «міжнародний» чи «зовнішній» для набору контрактників з метою покращення свого фінансового становища. Так, наприклад, з 1989 по 2018 р. кількість

¹² Ідеться про Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (НАПНУ) і Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Станом на 2021 р. чисельність тільки цих двох установ перевищувала 100 осіб, а сукупний бюджет — 55 млн грн. У структурі Національного агентства діє сім комітетів, у тому числі Комітет з акредитації освітніх програм, Комітет з питань оцінки якості вищої освіти, Комітет з питань міжнародного співробітництва. Галузеві експертні ради Агентства формуються в складі від дев'яти до 15 залучених членів, а загальна кількість залучених Агентством незалежних експертів з-поміж викладачів університетів станом на травень 2021 р. сягає близько 4000. Таким чином, важко оцінити, на скільки мільйонів годин відволікли цих експертів на безглузді бюрократичні процедури, які вони могли б присвятити написанню монографій, підручників і підготовці сучасних курсів. Доцільність існування згаданих бюрократичних структур викликає серйозні сумніви в науково-педагогічній спільноті країни.

студентів на спеціалізації «міжнародні відносини» зросла майже в 300 разів — з 63 до 17 771 осіб (Ніколаєв, Совсун, 2020, с. 16). Таке значне збільшення чисельності студентів на міжнародній спеціалізації зумовлено зовсім не зростанням відповідних вакансій у цій галузі після 1991 р.; причина — у «бульбочковій» гонитві несумлінних ЗВО за кількістю студентів і відповідним припливом фінансових ресурсів за навчання за контрактом. З метою залучення студентів університети додають до назв кафедр, факультетів та інститутів модні епітети — міжнародний, світовий, зовнішній, іноземний тощо. В описі діяльності цих підрозділів містяться звабліві обіцянки, що не підкріплені ні кваліфікацією викладачів, ні якістю учбових програм, ні реальними можливостями на відповідному ринку праці. Декларуються діяльність і цілі, що характеризують підрозділи як найпередовіші в країні для підготовки студентів на європейському і світовому рівнях. Обіцяють залучення студентів до різноманітних міжнародних акцій — круглих столів, конференцій, стажування в іноземних університетах, подальше перспективне працевлаштування в міжнародні компанії тощо

Але якщо подивитися на викладацький склад цих підрозділів, стає очевидним, що ці структури ні за наявністю викладачів, ні за їхньою кваліфікацією жодним чином не здатні надати студентам заявлені компетенції і забезпечити конкурентоспроможність не тільки на сучасному міжнародному ринку праці, але і на внутрішньому, оскільки ні якість, ні набір здобутих знань не відповідають сучасним висококонкурентним фаховим вимогам. У більшості університетів кафедри «міжнародного» напряму мають цю назву суто формально, бо склад викладачів і набір курсів не відповідають зусиллям країни з наближення до ЄС.

Ще однією проблемою, яку необхідно вирішити у сфері вищої освіти в Україні, є створення системи навчання англійською — мовою міжнародного спілкування. Англійська мова як предмет викладається практично в усіх університетах України, хоча і без особливого успіху. Однак лише деякі з них викладають спеціалізовані предмети англійською мовою. Свого часу, готуючись до членства в ЄС, країни Центральної та Східної Європи почали масово переходити на викладання англійською мовою в університетах своїх країн. В Україні ця тенденція ще не набула системного характеру.

Незважаючи на те, що багато університетів відкрили або перейменували кафедри, назви яких містять термін «міжнародний» або «зовнішній» у різних версіях — міжнародна економіка, міжнародний маркетинг, міжнародний бізнес, зовнішня торгівля тощо, — лише в декілька з них навчання ведеться англійською мовою, хоча б окремих курсів. Як приклад можна навести Національний економічний університет імені Василя Гетьмана, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Донецький національний університет імені Василя Стуса (Вінниця).

Серед відносно нових, але критично важливих дисциплін також варто відзначити ті, які сприяють вихованню високих морально-етич-

них цінностей у молоді, оскільки навіть найякісніша програма реформування не спрацює, якщо її здійснюють професіонали без цих якостей.

В Україні тільки нещодавно почали розробляти і реалізовувати курси, спрямовані на виховання у студентів високих морально-етичних якостей. Так, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Донецький національний університет імені Василя Стуса (Вінниця) розробили й цілеспрямовано викладають відповідні курси з ділової етики і формування морально-етичних цінностей студентів українською й англійською мовами, оскільки ці вимоги є одними з основоположних у процесі реформування країни за європейським зразком (Кістерський, 2021, с. 126—136). Проте поки що не можна назвати підготовку фахівців у сфері міжнародних економічних відносин (МЕВ) такою, що повністю відповідає вимогам сучасного ринку робочої сили. Подібний стан справ призводить до появи надлишкової маси людей з вищою освітою, але неконкурентоспроможних на ринку праці за здобутим фахом. Якість університетської підготовки фахівців у галузі МЕВ уже давно викликає занепокоєння серед профільних викладачів.

Так, у травні 2018 р. на базі Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця) було проведено круглий стіл на тему «Актуальні проблеми розвитку спеціальності міжнародні економічні відносини». На той час проректор з навчально-наукової роботи та міжнародних зв'язків ДНУ Т.В. Орехова у своїй доповіді «Виклики ринку праці фаховим компетентностям випускників спеціальності «Міжнародні економічні відносини»» навела конкретні приклади невідповідності кваліфікації випускників потребам сучасного ринку: майже в половини (47 %) випускників за цією спеціальністю професійна діяльність не пов'язана з міжнародними економічними відносинами. Самі випускники також відзначили декілька недоліків у своїх освітніх програмах, основними з яких є слабка практична орієнтованість, брак реальних ситуацій і кейсів міжнародного характеру, недостатня залученість практиків до викладання, незнання особливостей міжнародних переговорів і практики міжнародного спілкування. Особливий наголос випускники зробили на недостатньому знанні після закінчення ЗВО англійської мови, що стало першою й нездоланною перешкодою при пошуку на ринку вакансій у сфері МЕВ¹³. Ринок

¹³ Аналітичні доповіді зробили такі авторитетні науковці й фахівці в галузі теоретичного і практичного розвитку вищої освіти в Україні, як Д.Г. Лук'яненко, З.О. Луцишин, Т.В. Орехова, які представляли провідні українські ЗВО — відповідно, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (КНЕУ), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (КНУ), Донецький національний університет імені Василя Стуса (ДНУ). Важливо, що саме ці університети є беззаперечними лідерами в Україні з підготовки фахівців у галузі міжнародних економічних відносин. Але, як зазначили доповідачі, навіть у цих університетах підготовка фахівців у галузі МЕВ є ще далекою від потреб ринку праці в умовах наближення до вимог Європейського Союзу.

робочої сили в галузі МEB цілком об'єктивно засвідчив, що за цією спеціальністю три-чотири години англійської на тиждень явно замало. Практика філологічних факультетів і спеціальних курсів іноземних мов підтверджує, що для задовільного засвоєння мови потрібно принаймні вдвічі більше годин за відповідального ставлення студентів.

ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН

Досвід провідних університетів світу, які рік у рік посідають перші рядки в списках найкращих закладів вищої освіти, є досить привабливим, а значну частину їх практики можна впровадити в наших ЗВО без додаткового фінансування. Запозичення кращого світового університетського досвіду і його адаптація до сучасних умов України є цілком реальними. «Обличчям» цих університетів є їх професура, а студенти мають можливість вибирати курси для відвідування, тобто професорів, у яких вони хотіли б навчатися.

У всьому світі серед молоді вже давно існує попит саме на конкретні знання і набуття конкретних практичних навичок у різних галузях — бізнесі, державотворенні, праві, міжнародних економічних відносинах тощо. У провідних університетах світу широко розвинуто застосування системи «кейсів» і власного практичного досвіду викладача з предмета, що він викладає, запрошення практиків для ознайомлення студентів з роботою на конкретних посадах, що дозволяє випускникам успішно конкурувати на сучасному ринку праці.

В Україні ж методика і теоретичні аспекти викладання окремого предмета суспільствознавства займають поки що значну частину аудиторного навантаження. Як показує особиста практика, ці компоненти знань є не дуже цікавими і корисними для більшості студентів. Ті, хто бажають розпочати дослідницьку діяльність у цій галузі науки, зайнятися написанням дисертації, можуть долучитися до поглибленої теорії і методології під час «аспірантських лекцій» і додатково прочитати відповідну рекомендовану літературу.

Звичайно, університети з топової частини світового рейтингу поки що за своїми можливостями значно випереджають провідні університети України, і з фінансових міркувань українські ЗВО ще не можуть конкурувати зі світовими лідерами, але деякі організаційні принципи освітнього процесу слід втілювати вже сьогодні. Перш за все йдеться про стимулювання дослідження актуальної тематики і розробку сучасних власних курсів, а не «викладання» за чужими розробками. Також варто знизити залежність заробітної плати викладачів від «фінансування контрактниками», коли ЗВО змушені тримати бажаючих здобути тільки диплом про вищу освіту, а не знання, а за рахунок частки бюджетних коштів компенсувати витрати на навчання кращим «контрактникам», що могло б стати важливим стимулом для отримання реальних знань, а не просто документа про вищу освіту.

Досвід країн Центральної Європи при підготовці й вступу до Європейського Союзу продемонстрував важливу роль передових методів вищої освіти для розвитку країни саме європейським шляхом. Так, Польща, яка за багатьма аспектами може слугувати взірцем для України, ще в середині 1990-х років почала енергійно переводити університетську освіту на викладання профільних предметів англійською мовою і продовжила цю тенденцію після вступу до ЄС у 2004 р. (детально див. (Kistersky, 2022, р. 2—3)). Отже, її активна і цілеспрямована підготовка кадрів для роботи в європейських структурах і з Європою взагалі розпочалася приблизно за 10 років до повноправного членства в ЄС. Водночас у Польщі не вистачало власних викладачів і університети активно залучали іноземну професуру відповідної кваліфікації¹⁴. Тим часом польський досвід¹⁵ є дуже корисним не тільки щодо конкретної моделі підготовки кадрів за європейськими стандартами, але й для розвитку освіти в цілому. Як і в інших країнах, що дбають про свою науку, в Польщі пішли шляхом розвитку власної системи оцінювання наукових досліджень. Так, публікації у національних наукових виданнях оцінюються вище, ніж у зарубіжних, за винятком публікацій у всесвітньо відомих журналах.

У системі університетської освіти Південної Кореї викладання предметів англійською мовою також дуже розвинуте вже протягом досить тривалого часу. Такий підхід допоміг країні не тільки швидко інтегруватися в систему міжнародних економічних відносин, а й зайняти в ній лідируючі позиції. Крім того, активний перехід системи освіти на мову міжнародного спілкування дозволяє Південній Кореї стимулювати приплив іноземних студентів. Знання корейської мови, звичайно, вважається перевагою, але не є обов'язковою вимогою для іноземних студентів. Узагалі

¹⁴ У середині 1990-х років на міжнародній конференції я познайомився з Кшиштофом Павловським — відомим польським політиком, науковцем і організатором системи вищої освіти, що відіграв важливу роль у прискоренні інтеграції Польщі в ЄС. Майже 30 років потому він заснував і продовжує очолювати як президент один з найсучасніших університетів Польщі — Вищу школу бізнесу — Національний університет Луїса (HSB-NLU). Він першим у країні широко запровадив викладання предметів англійською мовою і запросив до університету професорів з різних країн. Крім поширення ділової англійської це допомогло досягти розвитку синергічного мультикультуралізму, що значною мірою сприяло зближенню Польщі з країнами ЄС. Свого часу президент США Дж. Буш відзначав видатні успіхи К. Павловського в розвитку освіти в Польщі, а державний секретар З. Бжезінський вважав його символом польських успіхів 1990-х років. Професор К. Павловський запропонував мені контракт в університеті. Я відповів, що, на жаль, не зможу читати лекції польською, і тоді він сказав мені слова, які я запам'ятав на все життя: ми йдемо в Європу і там ніхто не буде з нами говорити польською, з нами будуть говорити англійською і нам потрібно, щоб ви викладали англійською, але в Польщі ми розмовляємо рідною мовою і ніколи її не забудемо.

¹⁵ Pawłowski K. Niepodległość Wymaga Pracy. Przestańcie psuć Polskę! *Gazeta Na Niedziela*. 2023. lis. 04. URL: <https://gnn.pl/wyzwania-dla-polski-prof-krzysztof-pawlowski/> (дата звернення: 15.09.2023).

значна частина освітніх програм в університетах Південної Кореї викладається англійською мовою з конкретною метою подальшого підвищення рівня інтеграції країни у світовий науково-освітній простір.

У провідних американських університетах професори, як правило, викладають курси за результатами своїх досліджень, готують і поширюють допоміжні наочні матеріали для занять. Такий підхід не тільки заохочує глибокі авторські курси, а й значною мірою стимулює зближення наукових досліджень з освітніми програмами. Під час лекцій широко застосовують інтерактивне спілкування зі студентами, тобто професор не тільки подає інформацію, а й навчає аналізу матеріалу, творчого мислення і генерування нових ідей. Якщо з різних причин немає попиту серед студентів на той чи інший курс викладача, то контракт з ним продовжено не буде.

ВИСНОВКИ

На шляху до вступу до Європейського Союзу система вищої освіти України є однією з пріоритетних сфер, яка потребує енергійних радикальних реформ, оскільки містить багато складових, що заважають розвиткові не тільки вищої освіти, а й економіки в цілому, викликаючи справедливі нарікання з боку ЄС. Європейська Рада і Україна розпочали переговори про вступ, але в документах наголошується, що Київ має і далі боротися з корупцією. Отже, цілком природно, що реформування системи вищої освіти не може бути успішним без усунення корупційної складової з багатьох компонентів освітнього процесу.

На думку як дослідників, так і політиків, нав'язана МОН примусова публікація в Scopus і WoS стала однією з головних перешкод розвитку науки і основною корупційною складовою наукового й освітнього процесу. Подібний стан речей вимагає негайної відмови від необґрунтованих преференцій виданням у списках Scopus чи WoS і створення національної видавничої системи наукової літератури з пріоритетом для фахових видань. Система Польщі може слугувати прикладом для створення національної наукометричної бази даних.

Відповідних змін потребує і національна система оцінювання закладів освіти й дослідників на основі комплексних прозорих індикаторів оцінки, яка б відповідним чином ураховувала публікації у провідних національних журналах і видавництвах. У цьому контексті на всебічне заохочення і підтримку заслуговують англійські публікації усіх жанрів як у вітчизняних, так і в зарубіжних журналах і видавництвах, оскільки орієнтовані на зарубіжного читача публікації, і в першу чергу наукові, мають вирізнятися більш високою якістю.

Для розширення можливостей фінансової підтримки університетів доцільно позбутися такої радянської спадщини, як фінансування з державного бюджету галузевих академій та їх інституцій. Система акаде-

мій існує в багатьох розвинутих країнах, але ніде вона не фінансується з державного або федерального бюджету. Наприклад, Австрійська академія наук підтримується державними субсидіями, коштами різних національних фондів і міжнародних грантів, але це відбувається на тендерній основі. Національна академія наук США є провідною науковою організацією країни і служить «радником нації у питаннях науки, техніки і медицини». Нові члени обираються довічно, таємним голосуванням дійсних членів, обрання в академіки вважається одним з найпочесніших символів визнання наукових заслуг, але її члени працюють на громадських засадах.

Зважаючи на дефіцит державного бюджету України в умовах воєнного стану, необхідність повоєнного відновлення економіки і просто здоровий глузд, цілком достатньо для координації наукових досліджень як у масштабі всієї країни, так і за окремими галузями здійснювати бюджетну підтримку Національної академії наук України. Створення і функціонування галузевих академій є цілком можливими як громадських організацій, якщо потенційні члени відчуватимуть у цьому потребу. Крім того, наприклад, педагогічні університети країни, де зосереджено найбільш кваліфікованих дослідників і викладачів у галузі педагогіки, цілком безболісно могли б замінити Інститут вищої освіти і Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Індикатором невисокої ефективності роботи двох останніх інституцій є стабільно низький міжнародний рейтинг українських університетів.

Для забезпечення інтегрування України в ЄС кафедри і факультети, що мають у своїй назві прикметники «міжнародні», «зовнішні» й подібні, повинні щосеместра нарощувати викладання профільних курсів англійською мовою. Для підвищення якості знань англійської мови в підрозділах, що готують фахівців з «міжнародного» або «зовнішнього» напрямку, необхідно суттєво збільшити години вивчення англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Zhang, Wei-Bin (2000). *Confucianism and Modernization. Industrialization and Democratization of the Confucian Regions*. New York, Palgrave, Macmillan.
- Kistersky, L., Marmazov, V., Piliaiev, I. (2021). *Prospects for the East-West Civilizational Convergence: Confucian Tradition Democracy in the Republic of Korea*. Prague, Coretex CZSE. 250 p. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.09.041>
- Піляєв, І. (2023) Ціннісна мотивація праці: східноазійський досвід. *Економічна теорія*. 4. 72-104. <https://doi.org/10.15407/etet2023.04.072>
- Pawlowski, K. (2022). The way of Ukraine to Europe: over coming obstacles. *Економіка України*. 65. 6(723). 84-90. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=546
- Кіндзерський, Ю. (2021). Інклюзивна індустріалізація для сталого розвитку: до засад теорії та політики формування. *Економіка України*. 64. 5(714). 3-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.05.003>

- Сіденко, С. (2022). Пріоритети й чинники інноваційної політики: досвід окремих країн Східної Азії і стратегічні імперативи для післявоєнної відбудови України. *Економіка України*. 65. 11(732). 47-75. <https://doi.org/10.15407/economy-ukr.2022.11.047>
- Kistersky, L., Marmazov, V., Piliaiev, I. (2021). Modernization of South Korea: origins, achievements, and the experience for Ukraine. *Економіка України*. 64. 9(718). 41-60. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.09.041>
- Плотников, А. (1993). Христианские основы рыночной экономики. Украинский христианский университет бизнеса и технологий. Київ. 4 с.
- Kistersky, L. (2020). The Impact of the Reformation on the Axiology Mentality in Ukraine. In: Reformation: the success of Europe and a chance for Ukraine. L. Kistersky, O. Romanenko (Eds.). Prague, Coretex CZSE. 300 p.
- Геєць, В., Гриценко, А. (2013). Вихід з кризи (Роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним). *Економіка України*. 54. 6(619). 4-19.
- Krugman, P. (2012). End This Depression Now! W.W. Norton & Company. 272 p.
- Ніколаєв, Є., Совсун, І. (2020). Вища освіта в незалежній Україні. Kyiv School of Economics Policy Paper. 28 с. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Higher-Ed-in-Independent-Ukraine.pdf>
- Кістерський, Л. (2021). Вплив Реформації на розвиток системи цінностей в Україні. У: Трансформація соціально-економічних систем в умовах викликів глобального сталого розвитку. Наук. ред. Т. Орехова. Вінниця, Нілан-ЛТД. 448 с.
- Kistersky, L. (2022). Education for European Integration. *Actual Problems of International Relations*. Iss. 152. <https://doi.org/10.17721/apmv.2022.152.1.47-48>

Надійшла 29.09.2023

Прорецензована 28.11.2023

Доопрацьована 08.12.2023

Підписана до друку 12.12.2023

REFERENCES

- Zhang, Wei-Bin (2000). Confucianism and Modernization. Industrialization and Democratization of the Confucian Regions. New York, Palgrave, Macmillan.
- Kistersky, L., Marmazov, V., Piliaiev, I. (2021). Prospects for the East-West Civilizational Convergence: Confucian Tradition Democracy in the Republic of Korea. Prague, Coretex CZSE. 250 p. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.09.041>
- Piliaiev, I. (2023). Value-based work motivation: the East Asian experience. *Economic Theory*. 4. 72-104. <https://doi.org/10.15407/etet2023.04.072> [in Ukrainian].
- Pawlowski, K. (2022). The way of Ukraine to Europe: overcoming obstacles. *Economy of Ukraine*. 65. 6(723). 84-90. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=546
- Kindzerskyi, Yu. (2021). Inclusive industrialization for sustainable development: to the principles of formation theory and policy. *Economy of Ukraine*. 64. 5(714). 3-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.05.003> [in Ukrainian].
- Sidenko, S. (2022). Priorities and factors of innovation policy: experience of some East Asian countries and strategic imperatives for the post-war reconstruction of Ukraine. *Economy of Ukraine*. 65. 11(732). 47-75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.047> [in Ukrainian].

- Kistersky, L., Marmazov, V., Piliaiev, I. (2021). Modernization of South Korea: origins, achievements, and the experience for Ukraine. *Economy of Ukraine*. 64. 9(718). 41-60. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.09.041>
- Plotnikov, A. (1993). Christian Foundations of a Market Economy. Kyiv. 4 p. [in Russian].
- Kistersky, L. (2020). The Impact of the Reformation on the Axiology Mentality in Ukraine. In: Reformation: the success of Europe and a chance for Ukraine. L. Kistersky, O. Romanenko (Eds.). Prague, Coretex CZSE. 300 p.
- Heets', V., Grytsenko, A. (2013). The way out from a crisis (Reflections about actual things after the reading). *Economy of Ukraine*. 54. 6(619). 4-19 [in Ukrainian].
- Krugman, P. (2012). End This Depression Now! W.W. Norton & Company. 272 p.
- Nikolayev, Ye., Sovsun, I. (2020). Higher education in independent Ukraine. Kyiv School of Economics Policy Paper. 28 p. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Higher-Ed-in-Independent-Ukraine.pdf> [in Ukrainian].
- Kistersky, L. (2021). The impact of the Reformation on the development of the value system in Ukraine. In: Transformation of socio-economic systems under the challenges of global sustainable development. T. Orekhova (Ed.). Vinnytsya. 448 p. [in Ukrainian].
- Kistersky, L. (2022). Education for European Integration. *Actual Problems of International Relations*. Iss. 152. <https://doi.org/10.17721/apmv.2022.152.1.47-48>

Received on September 29, 2023

Reviewed on November 28, 2023

Revised on December 8, 2023

Signed for printing on December 12, 2023

Leonid Kistersky, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Professor of the Department of International Economic Relations
Vasyl' Stus Donetsk National University
21, 600-richchya St., Vinnytsya, 21027, Ukraine
Director of the Institute for International Business Development
21/12, Lyuteranska St., office 25, Kyiv, 01024, Ukraine

EDUCATIONAL CHALLENGES OF THE EUROPEAN MARKET

The process of Ukraine's accession to the European Union requires urgent and active reforms of many components of the country's social life, among which education is one of the priority areas that needs significant changes. The organizational system of higher education in Ukraine was analyzed in comparison with top universities from global ranking of the best universities in the world (QS World University Rankings) according to the indicator of their achievements in the field of education and science, calculated using the methodology of the British consulting company Quacquarelli Symonds.

A set of measures to improve the quality and increase the prestige of a university diploma in Ukraine is outlined. Special attention is paid to the training of international economic relations specialists, since, based on the experience of the Central European countries, the effective implementation of the country's European integration policy depends to a decisive extent on these personnel. The need to improve the system of

teaching in English, especially in the universities that train specialists in international fields, is substantiated. It is argued that today's state policy of Ukraine on evaluating the results of scientific research restrains development of scientific activity in the country, since the two scientometric databases selected by the Ministry of Education and Science of Ukraine — Scopus and Web of Science — are not representative, do not meet modern quality criteria, and, in addition, their monopoly grossly violates the principles of scientific integrity and openly encourages corruption in the country's education and science. It is shown that today's policy of ensuring the quality of higher education in Ukraine — licensing and accreditation — largely fulfills the function of formal control. Specific steps for solving the problems of university education in Ukraine based on positive world experience are proposed.

Keywords: *education; science; corruption; value system; international economic relations; European integration; practical skills; English; bureaucracy; licensing; accreditation.*